

“ЗАЛААЖИНСТИЙН ЦАГААН” ОМГИЙН ЯМААНЫ АЖ АХУЙН АШИГТ ШИНЖ ЧАНАР

Ё.Доржбат, Н.Надмид

ХААИС, Мал аж ахуй, биотехнологийн сургууль

И-мэйл: doribat2005@yahoo.com

ХУРААНГУЙ

Залаа жинстийн цагаан омгийн ямааны галбир, биеийн хэмжээ, заалт, амьдын жин, ноолуур, мах, сүүн ашиг шимийн гарц, чанар зэрэг аж ахуйн ашигт шинж чанарыг тодорхойлох, улмаар тохиромжтой хэвшлийн ямааны тоог өсгөх, сүрэгт явуулах үржил-селекцийн ажлын чиглэлийг тогтооход судалгааны ажлын зорилго оршино.

Судалгааны ажлын хүрээнд тохиромжтой хэвшлийн ямааны үндсэн ашиг шим болох ноолуурын гарц, голч, урт, эзлэх хувь зэрэг чанарын үзүүлэлтээс гадна мах, сүүн ашиг шимийн гарц, чанарын үзүүлэлтүүдийг нийтэд дэлгэрсэн арга зүйн дагуу судалсан болно.

Судалгааны үр дүнд тохиромжтой хэвшлийн ямааны ашиг шимийн жишиг үзүүлэлтийг тогтоож цөм сүргийг бүрдүүлэх, өсвөр ухна, охин борлонг өсгөн бойжуулж жишигт тэнцүүлэн үржилд ашиглах, худалдан борлуулах, гойд ашиг шимт ухна, эм ямааны удам, бүл үндэслэгчдийг илрүүлж, удам дагуулан үржүүлэх зэрэг үржил-селекц, аж ахуй зохион байгуулалтын оновчтой хөтөлбөр хэрэгжүүлж эхлээд байна.

ТҮЛХҮҮР ҮГ: Омог, удам, ноолуурын гарц, голч, урт, эзлэх хувь

ОРШИЛ

Манай улсын хөдөө аж ахуйн салбарын хэмжээнд экспортод гаргаж дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх чадвартай цорын ганц үнэт бүтээгдэхүүн ноолуурын бэлтгэн нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх түүний дотор будахгүйгээр боловсруулан хүний биед элдэв гаж нөлөөгүй, хэрэглэгчдийн таашаалд нийцэж, эрэлт хэрэгцээг хангасан, тансаг, органик бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэхийн тулд цагаан ноолуурын бэлтгэн нийлүүлэлтийн хэмжээг одоогийн түвшнээс хэд дахин нэмэгдүүлэх боломжтой юм.

Залаа жинстийн цагаан омгийн ямааны тоо, толгойг өсгөж үүлдрийн хэмжээнд хүргэх болон аж ахуйн ашигт шинж чанарын гол үзүүлэлт болох ноолуур, мах, сүүн ашиг шимийн түвшинг бодьтой тодорхойлсноор цаашид үржил селекцийн ажлын урт хугацааны хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэхэд дөхөмтэй болно.

Шинэлэг тал: Цагаан ямаа нь монгол ямаанаас ноолуурын гарцаар илүү учир зөвхөн цагаан өнгийн ноолуур бэлтгэлийг нэмэгдүүлээд зогсохгүй ноолуурын гарцыг нэмэгдүүлэхэд сайжруулагч болохын хамт ноолуурын чанарын

хамгийн гол үзүүлэлт болох голчийг одоогийн түвшинд барих, уртыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр селекц явуулах нь энэхүү судалгааны ажлын шинэлэг тал юм.

Зорилго: Залаа жинстийн цагаан омгийн ямааны аж ахуйн ашигт шинж чанар болох ноолуур, мах,

сүүн ашиг шимийн гарц, чанарыг тодорхойлж, цаашид бататган сайжруулах улмаар тохиромжтой хэвшлийн ба удмын ямааны тоог өсгөж, сүрэгт явуулах үржил-селекцийн ажлын чиглэлийг тогтооход судалгааны ажлын зорилго оршино.

СУДАЛГААНЫ ХЭРЭГЛЭГДЭХҮҮН, АРГА ЗҮЙ

Аж ахуйн ашигт шинж чанарын судалгаагаар тохиромжтой хэвшлийн ямааны галбир, биеийн хэмжээ, заалт, амьдын жин, ноолуурын гарц, голч, урт, нийт үсэнд эзлэх хувь, мах, сүүн ашиг шимийн гарц, чанарын үзүүлэлтүүдийг судлав.

а/ Галбирыг тодорхойлох: Галбирыг тодорхойлохдоо бүдүүн ухна, эм ямаа, борлон ухна, охин борлон тус бүр 120, нийт 480 ямааг сонгон авч сэрвээний ба хондлойн өндөр, цээжний өргөн, гүн, бүслүүр, биеийн ташуу урт, хондлойн өргөн, шилбэний бүслүүр зэрэг 8 үндсэн хэмжээсийг зориулалтын багажаар хавар ангилалтын үед 4-р сард болон намар тарга хүч бүрэн авсан үед 10-р сард зоотехникийн аргаар авч, түүнийг үндэслэн лагс чамбай, сунац, чацархаг, ясархаг, цээжний болон биеийн ерөнхий заалтыг тогтсон томъёогоор тооцов.

б/ Амьдын жингийн өөрчлөлтийг тодорхойлох: Амьдын жинг судлахын тулд дээр дурдсан нас, хүйс, тооны ямааг сонгон авч хавар, намрын амьдын жинг 0.1 кг-ийн нарийвчлалтай пүүлж тодорхойлов. Амьдын жингийн туйлын ба харцангуй өсөлт, хоногийн нэмэгдэл жин зэргийг тогтсон томъёогоор тодорхойлов.

в/ Махан ашиг шимийг судлах: Махан ашиг шимийн судалгаанд зориулж 1-5 хүртэлх насны эр, эм ямаа тус бүр 5-аас доошгүй толгойг сонгон

намар тарга хүч бүрэн авсан үед нь нядалж, нядалгын гарц, жин, гулууз, дотор өөхний жин болон дотор эрхтэн, гэдэс, толгой шийр, арьсны жинг 1 граммын нарийвчлалтай жинлэж тодорхойлов.

г/ Сүүн ашиг шимийг судлах: Сүүн ашиг шимийн судалгаанд зориулж нас гүйцсэн эм ямаа тус бүр 30 толгойг сонгон авч 5-8 сар хүртэл сар бүрийн дундаж саамын гарцыг 1 граммын нарийвчлалтайгаар хяналтын саам хийх аргаар, нягтыг зориулалтийн багажаар хэмжих, хувийн жинг ареометрээр хэмжих аргаар тус тус тодорхойлов.

д/ Ноолууран ашиг шимийг судлах: Ноолууран ашиг шимийн судалгааг хийхдээ хавар ангилалтын үед бүдүүн ухна, эм ямаа, борлон ухна, охин борлонгийн ноолуурын ердийн уртыг 1мм-ийн хуваарьтай шугамаар, өтгөнийг ярьж үзэх, ноолууржилтийг харах аргаар тодорхойлов. Дараа нь дээрх нас, хүйсний ямаа тус бүрээс 5-аас доошгүй ямаанд хяналтын самналт хийж, ноолуурын гарцыг 0.01 граммын нарийвчлалтайгаар цахилгаан жингээр жинлэж тодорхойлсон. Ноолуурын голч, жинхэнэ урт, нийт үсэнд эзлэх хувийг дээж авч лабораторид OFDA-2000 багажаар тодорхойлов. Судалгааны тоо материалд биометрийн боловсруулалт хийж, холбогдох үзүүлэлтийг тооцож гаргав (1).

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Галбирын тодорхойлолт:

Биеийн хэмжээ: Ямааны галбирыг тодорхойлохдоо охин борлон, эм ямаа, шүдлэн ухна, бүдүүн ухна зэрэг 4 нас хүйсний ямаа тус бүрийн сэрвээний ба хондлойн өндөр, биеийн ташуу урт, цээжний өргөн, гүн, бүслүүр,

хондлойн өргөн, шилбэний бүслүүр зэрэг үндсэн 8 хэмжээг зоотехникийн аргаар хэмжиж тодорхойлов. Түүнийг үндэслэн лагс чамбай, сунац, чацархаг, ясархаг, цээжний болон биеийн ерөнхий заалтыг тогтсон томъёогоор тооцов.

Хүснэгт 1

Биеийн хэмжээ	Цагаан ямааны биеийн хэмжээ, см				
	Охин n=120	борлон	Эм ямаа n=120	Шүдлэн ухна n=60	Бүдүүн ухна n=120
Сэрвээний өндөр	58.4±0.4		61.5± 0.5	62.4±0.49	69.5± 0.59
Хондлойн өндөр	59±0.6		63.0± 0.82	64±0.62	70± 0.8
Биеийн ташуу урт	60.0±0.55		66± 0.5	65.0±0.55	71.8± 0.54
Цээжний өргөн	15.2±0.6		16.5± 0.21	18.2±0.6	21.0± 0.21
Цээжний гүн	26.1±0.62		30.5± 0.45	29.1±0.68	33.5± 0.45
Цээжний бүслүүр	73.2±0.38		83.0±0.9	76.2±0.32	89.0±0.91
Хондойн өргөн	13.9±0.3		16.0± 0.7	13.9±0.32	22.0± 0.7
Шилбэний бүслүүр	7.85±0.4		8.8±0.8	8.85±0.46	11.0±0.8

Ямааны биеийн хэмжээг омог батлагдах үеийнхтэй харцуулж үзвэл биеийн ташуу урт, цээжний бүслүүр, хондлойн өндөр, цээжний өргөн, хондлойн өргөн, шилбэний бүслүүр зэрэг хэмжээс 0.1-0.5 см-ээр илүү байхад, сэрвээний өндөр, цээжний гүн зэрэг хэмжээсүүд ялимгүй

бага байв. Мөн ямааны биеийн үндсэн 8 хэмжээний хувьсах чанарын үзүүлэлт хэлбэлзэл багатай $CV=2.90-8.20\%$ жигд үзүүлэлттэй байгаа нь омог батлагдах үеийнхээс бодитой өөрчлөлт гараагүй гэж үзэж болохоор байна.

Хүснэгт 2

	Эм ямааны биеийн заалтын харьцуулалт, хувь				
	Монгол үүлдэр	Баяндэлгэр омог	Эрчим омог	Говийн бүсийн Монгол ямаа	Нутгийн цагаан ямаа \биднийхээр\
Чацархаг	50.92	48.67	51.35	52.37	50.4
Сунац	108.37	108.6	105.67	106.9	107.3
Цээжний	51.19	53.75	53.56	52.17	54.1
Лагс чамбай	119.47	121.7	127.90	120.80	125.7
Ясархаг	12.56	12.85	13.44	14.08	14.3
Биеийн ерөнхий	129.48	132.1	135.16	129.1	134.9

Цагаан ямаа цээжний заалтаар бусад үүлдэр омгоос ялимгүй илүү, сунац, лагс чамбай, ясархаг, биеийн ерөнхий зэрэг бусад заалтаар

ойролцоо, чацархагийн заалтаар бага зэрэг дутуу, богиновтор чацтай, цээж болон хөл мөчний хөгжил сайтай, биерхэг юм.

Амьдын жингийн өөрчлөлт:

Нутгийн цагаан ямааны хаврын амьдын жин дунджаар охин борлонгийнх 20.3 ± 0.24 кг, эм ямааных 32.0 ± 0.33 кг, борлон ухных 21.7 ± 0.32 кг, бүдүүн ухных

46.2 ± 0.55 кг байгаа бол намрын амьдын жин энэ дарааллаар 30.0 ± 0.31 , 45.2 ± 0.52 , 32.1 ± 0.36 , 60.2 ± 0.68 кг тус тус байна.

Шинэжинст, Баян-Өндөр суманд үржүүлж буй нутгийн цагаан ямааны хавраас намар хүртэлх

амьдын жингийн туйлын өсөлт охин борлонгийнх 10.3кг буюу 50.7%, эм ямааных 13.2кг буюу 41.5%, борлон ухных 11.4кг буюу 55.0%, бүдүүн ухных 14.0кг буюу 30.3%-иар тус тус нэмэгдсэн бөгөөд дулааны улирлын 180 хоногт ямааны хоногийн нэмэгдэл жинг тооцож үзвэл охин борлонгийнх 57.2 гр, эм ямааных 73.3 гр, борлон ухных 63.3 гр, бүдүүн ухных 77.7 гр тус тус байна.

Хүснэгт 3

Цагаан ямааны амьдын жингийн үзүүлэлт, кг					
Нас, хүйс	Улирал/	Охин борлон	Эм ямаа	Борлон ухна	Бүдүүн ухна
	n	120	120	120	120
M±m	хавар	20.3±0.24	32.0± 0.33	21.7±0.32	46.2±0.55
	намар	30.0± 0.31	45.2±0.52	32.1±0.36	60.2±0.68
Lim	намар	17.4-38.7	31.8-56.9	18.5-54.6	50.4-72.3
δ	намар	1.66	2.14	1.89	2.32
Cv %	намар	20.2	23.5	21.4	25.9

1-р зураг. Цагаан ямааны амьдын жингийн өсөлт

Ямааны амьдын жингийн хэлбэлзэл хавар охин борлонгийнх 15.2-22.5кг, эм ямааных 27.3-38.6кг, борлон ухных 21.3-35.6, бүдүүн ухных 40-57.3кг, намар энэ дарааллаар 22.2-35.3; 35.1-51.0; 25.7-37.2; 49.3-65.5кг тус тус байна.

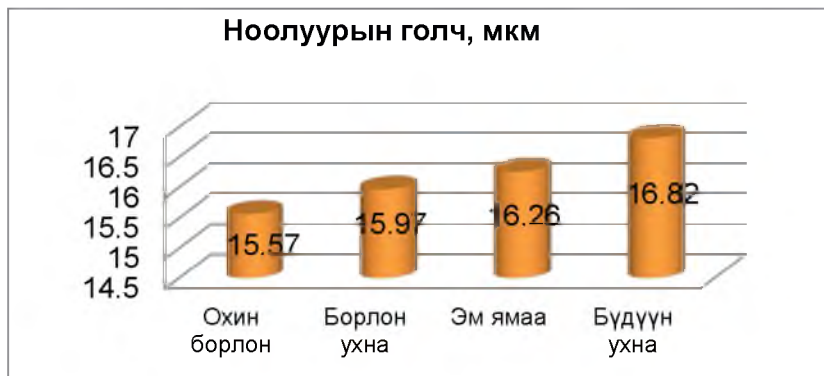
Ноолууран ашиг шимийн үзүүлэлт:

а) Ноолуурын гарц: Ноолуурын гарц охин борлонгийнх 324.2±9.56гр, борлон ухных 353.7±10.8гр, эм ямаа 435.1±11.5гр, бүдүүн ухна 512.4±12.39гр сүргийн дунджаар 406.3 гр байгаа нь омгоор батлагдах үеийнхээс бүдүүн ухных 135.4 гр буюу 35.9%, борлон ухных 95.2гр буюу 36.8%, эм ямааных 148.6гр буюу 51.6%, охин борлонгийнх 60.7гр буюу 23.0%-иар тус тус нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 4

Цагаан ямааны сүргийн дундаж ноолуурын гарц, гр					
Нас, хүйс	n	M±m	δ	CV	Lim
Охин борлон	120	324.2±9.56	85.7	27.13	133.9-360.8
Борлон ухна	30	353.7±10.8	62.4	19.45	240.1-417.0
Эм ямаа	120	435.1±11.5	72.9	27.59	174.4-470.9
Бүдүүн ухна	60	512.4±12.39	73.0	22.35	350.0-560.3

б) Ноолуурын голч: Цагаан ямааны ноолуурын голчийг харуулсан тахирмаг 4-өөс үзвэл охин борлонгийнх 15.57мкм, борлон ухных 15.97мкм, эм ямааных 16.26мкм, бүдүүн ухных 16.82мкм, сүргийн дунджаар 16.1мкм байгаа нь кашмир хэвшлийн шаардлага хангаж байна.

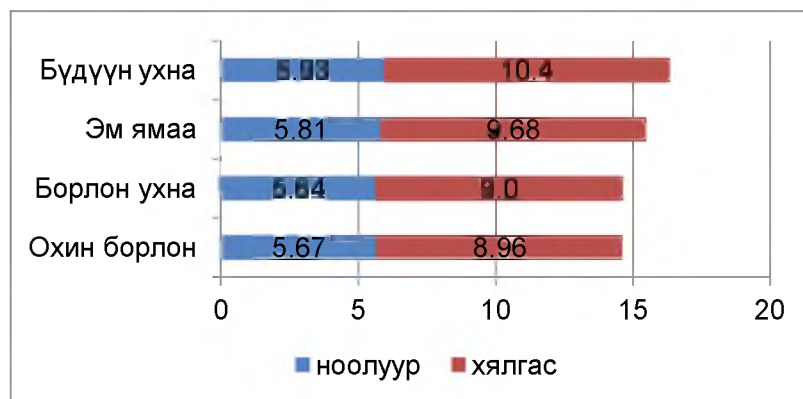
2-р зураг. Ноолуурын голчийн хэмжээ

Цагаан ямааны ноолуурын голчийн хувьсамтгай чанарын илтгэлцүүр (Cv) өндөр, хэлбэлзэл (Lim) буюу ялгаа ихтэй байгаа нь ноолуурын голчийг

нарийсгах чиглэлээр селекц явуулах боломжтой болохыг харуулж байна.

Ноолуурын урт: Ноолуурын ширхэгийн урт охин борлонгийнх 5.67см, борлон ухных 5.64см, эм ямааных 5.81см, бүдүүн ухных 5.93см,

сүргийн дунджаар 5.64-5.93см, хялгасны урт 8.96-10.4см байхад хялгасны урт энэ дарааллаар 8.96; 9.0; 9.68; 10.4см тус тус байна.

3-р зураг. Ноолуур, хялгасны уртын хэмжээ

Ноолуурын эзлэх хувь: Нутгийн цагаан ямааны нийт үсэн дэх ноолуур далны ард 34.41-42.15, гуянд 23.49-29.04% байна. Энэ үзүүлэлт нь тухайн жилийн цаг агаарын байдал, малын тарга хүч, онд оролт, ноолуур хялгасны урт, голчоос

шалтгаалж нилээд хэлбэлздэг. Цаашид сүргийн дунджаар биеийн хажуу хэсгийн нийт үсэндэх ноолуур 40%, гуяных 30%-иас доошгүй байх шаардлагыг тохиромжтой хэвшилд тавьж ажиллах боломжтой.

Хүснэгт 5

Нийт үсэнд ноолуурын эзлэх хувь			
Ямааны нас, хүйс	Биеийн хэсэг	M+m	CV%
Бүдүүн ухна	Далны ар	34.41+3.52	33.9-45.9
	Гуя	23.49+0.87	22.37-34.49
Борлон ухна	Далны ар	34.39+3.28	26.74-43.6
	Гуя	25.17+2.22	22.64-34.03
Бүдүүн эм ямаа	Далны ар	35.32+2.76	29.0-43.18
	Гуя	29.24+1.97	22.05-32.22
Охин борлон	Далны ар	42.15+2.32	28.51-46.6
	Гуя	30.56+2.36	22.64-27.14

Махан ашиг шимийн үзүүлэлт: Нутгийн цагаан ямааны нядлагын жин 16.5-24.5 кг, нядлагын гарц дунджаар 42.4-47.2%, гулуузны 82.0-83.0% мах, өөх, холбогч эд, 17.0-18.0% яс байна.

Нэг ямаанаас дунджаар авах дотор өөх 2.5-3.1кг, гэдэс дотор мах 5.3-6.6кг, толгой шийр 3-4 кг бөгөөд, махны илчит чанар 8535-8872 кЖд, 1кг ясанд ноогдох мах 5135 гр байна.

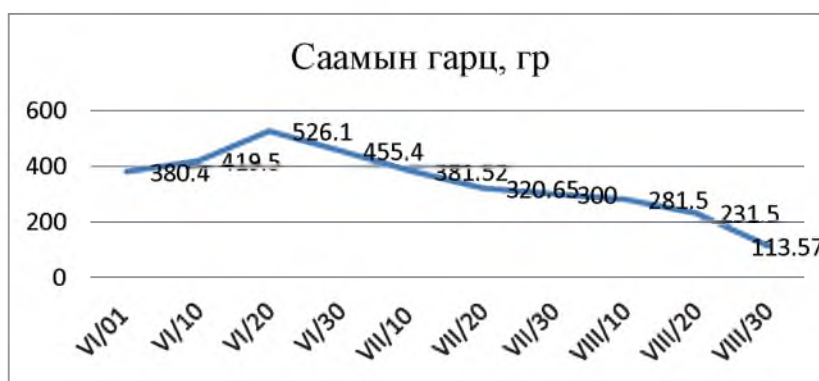
Хүснэгт 6

Цагаан ямааны нядлагын үзүүлэлт

Хүйс	нас	Сойлтын дараах жин	Гулуузны жин	Дотор өөх	Гэдэс дотор мах	Толгой, шийр	Нядлагын жин	Нядлагын гарц, %
Эр ямаа		52,9	21,4	3,1	6,6	4,0	24,5	46,2
Эм ямаа		38,9	14,0	2,5	5,3	3,0	16,5	42,4

Сүүн ашиг шимийн үзүүлэлт: Цагаан ямааны сүүний гарцад хяналтын саам эхэлсэн 6-р сарын 10-нд дунджаар 380.47 мл байснаа өсч 7-р сарын

20-нд хамгийн өндөр хэмжээнд /526.1мл /хүрч, дараа нь аажмаар буурч 8 сарын 30-нд 113.57 мл болсон байна.

4-р зураг. Ямааны саамын гарцын өөрчлөлт

4-р зургаас харахад саалийн 100 хоногийн хугацаанд нэг ямааны дундаж саамын гарц 34.06 литр байна. Энэ нь нутгийн цагаан ямааны хувьд

саалийн хугацаа, саамын гарц, сүү ялгаруулах зүй тогтол нь дээрх эрдэмтдийн судалгаатай үндсэндээ тохирч байна.

ШҮҮН ХЭЛЭЛЦЭХҮЙ

Профессор Н.Надмид нарын 2000 онд боловсруулсан омгийн тодорхойлолтоос үзвэл эм ямааных 33,0-51,0 кг, охин борлонгийнх 22,2-33,3 кг, борлон ухных 25,7-37,2 кг, бүдүүн ухны жин 47,3-62,5 кг, -д хэлбэлздэг гэжээ(5). Тэгвэл бидний судалгаагаар эм ямааных 3.1кг буюу 10.9%-иар илүү, охин борлонгийнх 1.0кг буюу 5.4%, борлон ухных 7.2кг буюу 32.2%, бүдүүн ухных 16.8 кг буюу 35.8%-иар тус тус бага, намрын амьдын жин дээрх дарааллаар 1.6кг буюу 4%; 5.1кг буюу 17.3%; 8.3кг буюу 24.7%; 16.4кг буюу 27.9%-иар тус тус бага байна.

Залаа жинстийн цагаан омгийн ямааны ноолуурын гарц монгол үүлдрийн ямааны үндсэн үзүүлэлтээс 40-96 г буюу 14-25%-иар давуу бөгөөд ноолуурын голч сүргийн дунджаар 13.75-

16,74 мкм, эм ямааных 15,34-15,76 мкм, жинхэнэ урт далны ард бүдүүн ухных 7,0 ± 0,15 см, бүдүүн эм ямааных 7,43 ± 0,12 см, нийт үсэн дэх ноолуур далны ард 34,41- 42.15%, гуянд 23,49-29,04% байдаг гэж (Надмид, 2000) дурджээ(8).

Бидний судалгаанаас (2013 он) үзэхэд ноолуурын гарц омгоор батлагдах үеийнхээс бүдүүн ухных 143 гр буюу 37.9%, борлон ухных 61.5гр буюу 23.7%, эм ямааных 83.5гр буюу 29.1%, охин борлонгийнх 36.5гр буюу 13.8 %-иар тус тус илүү, голч борлон ухных 1.1 мкм буюу 7.7%, охин борлонгийнх 0.94 мкм буюу 6.76%-иар бүдүүссэн, сүргийн бүтцийн 63.6 хувийг бүрдүүлж байгаа эм ямааных 0.02 мкм нэмэгдсэн буюу хэвийн хэмжээнд байхад

бүдүүн ухны ноолуурын голч 0.54мкм буюу 0.14%-иар нарийссан дүн гарав (4).

Цагаан ямааны нядлагын гарц дунджаар 38,45-45,78%, махлаг чанар 4,5- 4,9 кг байсан бөгөөд Залаа жинстийн цагаан ямаа махан ашиг

шимийн гол үзүүлэлтүүдээр бусад нутгийн шилмэл ямаанаас бага зэрэг доогуур байгааг (Надмид, 1998) тодорхойлсон байдаг (7) нь бидний судалгаатай үндсэндээ тохирч байна.

ДУГНЭЛТ

1. Залаа жинстийн цагаан омгийн тохиромжтой хэвшлийн ямааны биеийн үндсэн 8 хэмжээг авч, биеийн 6 заалтыг тооцож галбирыг тодорхойлоход цээжний заалтаар бусад үүлдэр омгоос ялимгүй илүү, сунац, лагс чамбай, ясархаг, биеийн ерөнхий зэрэг бусад заалтаар ойролцоо, чацархагийн заалтаар бага зэрэг дутуу, богиновтор чацтай, цээж болон хөл мөчний хөгжил сайтай, биеэрхүү ямаа юм.
2. Цагаан ямааны хаврын амьдын жин дунджаар охин борлонгийнх 20.3 ± 0.24 кг, эм ямааных 32.0 ± 0.33 кг, борлон ухных 21.7 ± 0.32 кг, бүдүүн ухных 46.2 ± 0.55 кг байгаа бол намрын амьдын жин энэ дарааллаар 30.0 ± 0.31 , 45.2 ± 0.52 , 32.1 ± 0.36 , 60.2 ± 0.68 кг тус тус байгаа хавраас намар хүртэлх охин борлон 50.7%, эм ямаа 41.5%, борлон ухна 55.0%, бүдүүн ухна 30.3%-иар амьдын жингээ нэмэгдүүлж, энэ хугацааны ямааны хоногийн нэмэгдэл жин дээрх дарааллаар 57.2; 73.3; 63.3; 77.7 гр тус тус байна.
3. Ноолуурын гарц охин борлонгийнх 324.2 ± 9.56 гр, борлон ухных 353.7 ± 10.8 гр, эм ямааных 435.1 ± 11.5 гр, бүдүүн ухных 512.4 ± 12.39 гр сүргийн дунджаар 406.3 гр байгаа нь дээрх дарааллаар 23.0; 36.8; 51.6; 35.9%-иар тус тус омгоор батлагдах үеийнхээс нэмэгдсэн, ноолуурын голч мөн дарааллаар 15.57; 15.97; 16.26; 16.82мкм, сүргийн дунджаар 16.1мкм байгаа нь кашмир хэвшлийн шаардлага хангасан, ноолуурын урт 5.67; 5.64; 5.81; 5.93см, сүргийн дунджаар 5.64-5.93см, нийт үсэнд ноолуур далаанд 34.41-42.15, гуянд 23.49-29.04%-ийг тус тус эзэлж байна.
4. Нутгийн цагаан ямааны нядлагын жин 16.5-24.5 кг, нядлагын гарц дунджаар 42.4-47.2%, гулуузны 82.0-83.0% мах, өөх, холбогч эд, 17.0-18.0% яс байна. Нэг ямаанаас дунджаар авах дотор өөх 2.5-3.1кг, гэдэс дотор мах 5.3-6.6кг, толгой шийр 3-4 кг бөгөөд, махны илчит чанар 8535-8872 кЖд, 1кг ясанд ноогдох мах 5135 гр байна.
5. Саалийн 100 хоногийн хугацаанд нэг ямааны дундаж саамын гарц 34.06 литр байна. Энэ нь нутгийн цагаан ямааны хувьд саалийн хугацаа, саамын гарц, сүү ялгаруулах зүй тогтол нь дээрх эрдэмтдийн судалгаатай үндсэндээ тохирч байна.

АШИГЛАСАН ХЭВЛЭЛИЙН ЖАГСААЛТ

1. Алтангэрэл Д., 2007, “Генетик ба биометр”. УБ
2. Ред А.Бакей., нар, 2009, “Ямаан сүрэг: экологи эдийн засгийн асуудлууд”, эрдэм шинжилгээ-үйлдвэрлэлийн бага хурлын илтгэлийн эмхэтгэлүүд. УБ
3. Ё.Доржбат., 2011, “Залаа жинстийн цагаан омгийн ямааны ноолууран ашиг шимийн зарим үзүүлэлтийн өөрчлөлт”, Мал аж ахуйн шинжлэл, эрдэм шинжилгээний бүтээл, хууд 14-20
4. Б.Мандах., нар, 2011, “Ямаа судлал 50 жилд”, МААЭШХ-гийн эмхэтгэл. УБ
5. Н.Надмид., нар, 1999, “Залаа жинстийн цагаан” омгийн ямааны тодорхойлолт. УБ
6. Н.Надмид., Ё.Доржбат, 2011, “Ямааны аж ахуйн далага”. УБ
7. Н.Надмид., Б.Мандах, Ё.Доржбат, 2012, “Ямааны аж ахуй”. УБ
8. Н.Надмид., 2009, “Монгол ямаа”. Монголын бэлчээрийн мал аж ахуй цуврал XX боть

ECONOMIC AND PRODUCTIVE TRAITS OF ZALAAJINST WHITE GOATS

Yo.Dorjbat, N.Nadmid

The School of Animal Husbandry and Biotechnology, MSUA

The overall goals of this study were to determine basic productive and phenotypic traits of Zalaajinst white goats such as liveweight, body confirmation, body measurements, meat and milk productivity and quantitative and qualitative parameters of cashmere fiber so as to achieve sufficient multiplication of animals with desirable quality and elaborate directions for pedigree and selective breeding of the herd.

In the framework of this work, different qualitative attributes of cashmere which is the main productivity of the Zalaajinst white goats were studied through measuring cashmere yield, fiber diameter, staple length and gross and net fiber percentage along with investigation of the yield and quality of meat and milk.

The study resulted in the determination of key cashmere and other productive parameters of the goats of desirable type and identification of breeding lines and families of producing superior bucks and female population and, ways for raising best young pedigree sires and dams for commercial purposes. The findings of the study are used for the launching a program for extended selective breeding of the existing herd and improved herd management.